

Doğu'dan Bir Ütopya Kenti: Genceli Nizamî'nin İskendername Eserinde İdeal Kent

*

A Utopian City from the East: The Ideal City in Genceli Nizami's *İskendername*

Ahmet Nahmedov-Tuncay Saygın

Özet

12. yüzyılın büyük Türk şairi Genceli Nizamî *İskendername* adlı eserinin ikinci cildi olan *İkbalname*'de bir ütopya kenti tasarlar. Bu ütopya kenti özellikle doğruluk, ölçülülük gibi erdemlere sahip bireylerden oluşan kâmil bir kent olarak tasvir edilir. Nizamî, böylesi bir ideal kent için, ahlaki değerlerin en önemli kriter olduğunu ortaya koymaktadır. Yine ona göre ideal bir kentte herkes tam bir eşitlik içinde olmalı ve özel mülkiyet bulunmamalıdır. Nizamî bu toplum görüşüyle genel hatlarıyla politikacılara önemli mesajlar da vermektedir.

Anahtar kelimeler: Genceli Nizamî, *İskendername*, ütopya, siyaset felsefesi, İslam felsefesi.

Abstract

An important Turkish poet Genceli Nizami, project a utopia in his book *İskendername* in 12.th century. This utopia pictured base on the ethos, like accuracy, moderation. In his utopia come together excellent people and they constitute an excellent society. According to Nizami, for an ideal city, ethic principles are most important. In his view, in an ideal city all people is equivalent and no private properties. Nizami, says that to politicians some important recomendations in these views about society and ideal city.

Keywords: Gencevi Nizami, *Iskandar Nāma*, utopia, Political philosophy, Islamic philosophy.

İnsanoğlunun politik düşleri politik karmaşalar döneminde çoğunlukla işbaşındadır. Toplum, toplumsal sorunlar, siyasi yapı vb. sorular üzerinde duran bütün düşünürler çoğunlukla detaylandırmıyor olmakla birlikte nasıl bir yönetimin daha yaşanılır bir yapı sağlayabileceğini ortaya koymaya çalışırlar. Bununla birlikte özellikle siyasi şartların daha kaotik olduğu dönemlerde ütopya fikri daha büyük bir canlılık kazanır. İlk ütopya olarak kabul edilen Platon'un ideal devleti böylesi bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Platon, yaşadığı çağın çalkantısı içinde idealist bir felsefe oluşturur ve buna uygun yeni bir politika inşa etmeye girişir. Platon'un ütopyası, Doğu ve Batı ütopyaçılığının ilk örneği olarak görülür. İslam dünyasında ütöpik kent veya devlet tahayyülü, çoğunlukla 9. ve 10. yüzyılda artan tercüme faaliyetleriyle Platon'un ütopyasının tanınmasıyla ilişkili olmalı. Bu mecradaki en bilenen örnek kuşkusuz Fârâbî (M.S. 870-950)'nin ünlü eseri *El-Medinet'ül Fazıla'* dır (Fârâbî, 2004). Fârâbî'yi takip eden ütöpik düşünce geleneğine ilişkin çok az şey bilinmektedir. Genceli Nizamî'nin *İskendername* adlı eserinde tasvir edilen ideal kent bir yönüyle Fârâbî çizgisindeki ideal bir kent tasviridir. Bu yazıda Genceli'nin ideal kenti tasvir edilerek, hangi yönleriyle dikkat çekici olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Doğu edebiyatlarını en çok etkileyen şairlerden biri Genceli Nizamî'dir (Nizamî-i Gencevî) (1141-1209). 1141 yılında Azerbaycan'ın eski şehirlerinden ve kültür merkezlerinden biri olan Gence'de doğan İlyas Yusifoğlu Nizamî'nin hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Gence'de yaşayan meşhur alimlerden iyi bir eğitim aldığı, tarih, felsefe, mantık, fıkıh, astronomi, matematik, coğrafya gibi bilimlerin yanı sıra mimarlık, müzik, resim gibi sanat dallarında da bilgi sahibi olduğu bilinmektedir. Hayatı boyunca doğduğu şehirden ayrılmamış ve 1209 yılında öldüğünde yine buraya defnedilmiştir. Menkıbevi hikâyelerde ondan "Mevlana Nizamî", "Şeyh Nizamî" diye bahsedilmekte ve "keramet sahibi" olduğu bildirilmektedir.

Her ne kadar Avrupalı ve özellikle de İranlı araştırmacılar Nizamî'nin Türklüğüne şüpheyle baksalar da, hem şairin kendi eserleri, hem de ya-

pılan araştırmalar onun Türk olduğunu ortaya koymaktadır.¹ Yaşadığı dönem de İslam dünyasında bir anlamda Rönesans'ın yaşanmakta olduğu ifade edilebilir. Kuşkusuz Nizamî de bu atmosferde yukarıda belirtil-diği üzere oldukça kapsamlı bir eğitim görmüştür.

Devletşah Semerkandî *Tezkiretü'ş-Şüera* eserinde Nizamî'nin 20 bin beyitlik bir divanından bahsetse de, bu gün elimizde sadece 120 gazel, altı kaside ve otuz rubai bulunmaktadır. Muhtemelen şairin diğer şiirleri Türkçe olduğundan saraylara giremediği için kopyalanmamış ve günümüze kadar ulaşmamıştır. Zira o dönemde eserlerin kopyalanarak kitap haline getirilmesi çok büyük masraflar gerektiriyor ve bunu da ancak hükümdarlar ve zengin kişiler karşılayabilmekteydi. Hükümdarlar ve aristokrasi ise Türkçeyi kendilerine yakıştırmıyor, Farsça eserler sipariş ediyorlardı. Örneğin, Leyla ile Mecnun konusunda bir eser yazmasını isteyen şirvanşah Aksitan, Nizamî'ye:

Bu taze geline çekende zahmet,
Fars, Arap diliyle vur ona ziyet...
Türk dili yaramaz şah neslimize,
Eksiklik getirir Türk dili bize.

diye bir mektup yazar (Azerbaycan Edebiyatı Tarihi,1960, s. 149). Bu mektup bir taraftan Nizamî'nin Türkçe eserler yazdığını kanıtlaması, diğer taraftan ise o dönemde hükümdarların Türkçeye karşı tavrını ortaya koymasından ilginçtir. Nizamî'nin sadece Türk ve Doğu edebiyatlarına değil, dünya edebiyatına girmesini sağlayan en büyük eseri "Hamse" (Penç Genc, Beş hazine) adı altında bilinen beş mesnevisidir. Doğu edebiyatlarında bir yenilik olan bu eserleri şairin kendisi 'destan' olarak adlandırsa da, bunlardan bazıları (*Hüsrev ü şirin, İskendername*) ilk 'manzum roman' olarak da nitelendirilmektedir.

¹ bkz: Resulzade M. E. Büyük Azerbaycan şairi Nizamî Gencevî. Ankara, 1951; Azerbaycan Edebiyatı Tarihi. C.1, Bakü, 1960; Karayev Y. Belli Başlı Dönemleri ve Zirve şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı. İstanbul, Ötüken, 1999; Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi. C.1, Azerbaycan Edebiyatı. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

Nizamî, *Mahzenü'l Estrar* (Sırlar Hazinesi, 1170) eserini Selçuklu hükümdarı Behram Şah'a, *Hüsrev ü Şirin* (1180) eserini Azerbaycan Atabeylerinden Cihan Pehlivan'a, *Leyla vü Mecnun* (1188) eserini Şirvanşah Aksitan'a, *Heft Peyker* (Yedi güzel, 1197) eserini ise Marağa hükümdarı Aksungur Alaeddin Körpe Arslan'a sunmuştur. Hayatının sonlarına doğru ve büyük ihtimalle hiçbir sipariş almadan yazdığı *İskendername* (1203-1209) eserini hangi hükümdara sunduğu hakkında ise hiçbir bilgi bulunmamaktadır. *İskendername*, İslam şairleri tarafından Büyük İskender'in hayatını ve seferlerini anlatarak bu yolla pek çok konu hakkında genel bilgiler vermek üzere veya kendi düşüncelerini anlatmak amacıyla kaleme alınan eserlerdir.

Eserlerinin kapsadığı geniş coğrafya (Avrupa, Asya, Afrika), burada yaşayan farklı milletler (Türk, Fars, Arap, Hintli, Çinli, Yunanlı, Afrikalı, Rus vs), genellikle insanlığı ilgilendiren temel konular (hayat, ölüm, aşk, kader, dünya, tanrı vd.) ve bu konularda şairin felsefi-ütöpik görüşleri "Hamse"yi oluşturan eserlere emsalsiz bir değer katmaktadır.

Ortaçağ hümanizminin zirvesi sayılacak bu eserlerde şah, çoban, hizmetçi, bilgin, asker, şair, bahçıvan, filozof, komutan, mimar, çiftçi ve diğer insanlar arasında ırkî, dinî, kavmî, sosyal ayırım yapılmaksızın, onlara topluma yararlılık derecesine göre değer verilmektedir. Bu anlamda Genceli'nin temelde eşitlikçi bir görüşe sahip olduğu görülmektedir.

Özellikle hayatının son döneminde yazdığı *İskendername* eserinde Nizamî tüm bilgi ve tecrübesini kullanarak sosyal adalet, ideal hükümdar, ideal toplum, ebedî hayat, bilim, sanat, din, ahlak vb. konulardaki fikirlerini ortaya koymuştur. Eserde çoğunlukla, Fârâbî, İbn-i Sina ve İbn-i Sina'nın öğrencilerinden Behmenyar'ın fikirlerinin ağır bastığı ve felsefi sorunların bu düşünürlerin perspektifiyle değerlendirildiği dikkat çekmektedir.

İskendername eseri iki kitaptan oluşmaktadır: *Şerefname*'de İskender'in fetihleri anlatılıyor, Kafkaslardan Çin'e kadar büyük bir coğrafyada bulunan ülkeler, halklar, bu halkların hayatı, gelenek ve göreneği, kültür

düzeıy, buraların coğrafi durumu, bitki ve hayvanları hakkında çok ilginç ansiklopedik bilgiler veriliyor. *İkbalname*'de ise İskender'in etrafına topladığı Ereıtu (Aristoteles), Valis, Belinas, Sokrat (Sokrates), Ferfurıyus (Porphyrius), Eflatun (Platon) ve Hürmüz gibi filozoflarla evren, yıldızlar, yeryüzünde hayat, hayatın oluşumu, ölüm vb. konularda sohbetleri yer alıyor; bu sohbetlerde insanlığın amacı ve görevleri, insanlar arasındaki ilişkiler ve bunların kamu yararına hizmet etmesi gerektiği hakkında ilginç fikirler ve çözüm yolları ileri sürülüyor. Eserin genelinde rasyonalist bir anlayışın ağır basması Aristoteles etkisinin doğrudan bir yansımasıdır. Nizamî de Ortaçağ İslam düşünürlerinin genel olarak kullandıkları teknik olan hikâye etme tekniğini kullanmaktadır (Quluzade, 2004, s. 7).

İkbalname'de üç temel sorunun ele alındığı görülür, bilim-felsefe, ahlak ve politika. Bunlar birbirini takip eden hikâyeler aracılığıyla detaylandırılır ve yüksek bir edebi tonda işlenirler. Nizamî'ye göre, insanın ahlaki ve ilmi düzeyde mükemmeliyete ulaşması ancak sosyal kemalat ile mümkündür. Bunun için aklın önemine dikkat çekmekle birlikte Nizamî'nin kaderci bir görüşünün bulunduğu da görülmektedir (Quluzade, 2004, ss. 7-8).

Hayatı boyunca edindiği bütün bilgi ve birikimini gözler önüne seren Nizamî *İkbalname*'de özlemine duyduğu ideal toplum ve şehri şöyle tasvir etmektedir.

Kuzey seferinden dönen İskender o zamana kadar hiç kimsenin bilmediği bir yere rastlar. Cenneti andıran bu yerin tabiatı çok güzeldir, her tarafta yemyeşil tarlalar, akarsular, bol meyveli bahçeler, sayısız koyun, inek, at sürüleri bulunmaktadır. Fakat bahçelerin etrafında herhangi bir çit bulunmaz, bahçelerde bir bekçi bulunmaz ve hayvan sürülerinin yanında da her hangi bir çoban yoktur. Ağaçtaki meyvelerden koparan bir asker felç olarak yere düşer, bir koyunu yakalamak isteyen bir diğeri ise sıtma tutmuş gibi hastalanır. Bunu gören İskender ordusundakilere hiç bir şeye dokunmamalarını emrederek "Bu size bir ders olsun, hiç kimse başkasının malına dokunamaz" der (Nizamî, 2004, s. 178).

Birkaç bilgini yanına alan İskender uzaktan görünen şehre doğru ilerler. Nizamî döneminin şehirlerinden farklı olarak bu şehrin kapıları yoktur ve içeri giren İskender biraz daha şaşırıyor çünkü burada her türlü nimetlerle dolu olan süslü dükkânlar da kilitsizdir (Nizamî, 2004, s. 179).

İskender'i karşılayan şehir halkı onu büyük, güzel bir saraya getirirler, zengin bir sofraya oturarak ona hizmet ederler. Yemekten sonra İskender bu şehirde gördüklerinin sebebini sorduğunda şehrin yaşlıları ona şöyle bir açıklama yaparlar: Bizler çok eskiden buraları yurt edinmiş bir halkız. En önem verdiğimiz özellik doğruluktur:

Eğri yaşamakla yoktur işimiz

Doğruluk dışında yol bilmeyiz biz (Nizamî, 2004: 180)².

Doğruluk bu kentin en önemli erdemi olarak karşımıza çıkmaktadır. İskender'e yapılan açıklamaya göre şehir halkının her türlü azaptan uzak oluşu da doğru olmanın karşılığıdır. Kesinlikle yalan söylemez, hiçbir şeyi sorgulamayız (Nizamî, 2004, s. 180).

Allah'tan gelen her şeye şükrederiz. Zor duruma düşenlere yardım eder, zarara uğrayanların zararını cebimizden karşılarız:

Bizim aramızdan duyarsak eğer

Birine bir işte değmiş bir zarar

Kendi cebimizden onu öderiz

Verir parasını temin ederiz (Nizamî, 2004, s. 180).

Kanaatkârlık ve yardımseverlik de Nizami'nin ideal kentinde en önemli erdemler arasında sayılmaktadır.

Ütopik kent tasarımlarının belirgin özelliklerinden biri olan ortak mülkiyet bu kentin de temel özelliklerinden biridir:

Bizlerde eşittir herkesin varı

Eşit paylaşırız bütün malları (Nizamî, 2004, s. 180).

Ortak mülkiyete eşlik eden önemli özelliklerden biri, kent ahalisinin toplumu merkeze oturtmasıdır. Zira burada kişilerin niteliklerinden öte, toplumun niteliklerinden söz edilmektedir. Ve toplumun tek bir kimliği

² Metin içinde kullanılan şüirler tarafımızdan Türkiye Türkçesine uygunlaştırılmıştır.

olduğu göze çarpmaktadır. Bireysel benlikten ziyade toplumsal kimliğin öne çıktığı bu anlayışın ilk örneği olan Platon'un tezlerinin de Nizamî üzerinde etkili olduğu düşünülebilir.

Ortak mülkiyetten daha önemli olan yön ise Kâmil şehir'de herkesin bir birine eşit statüde olmasıdır. Bu noktada Nizamî hem Platon'dan hem de Fârâbî'den ayrılmaktadır. Bunun detaylarını çok sunmuyor olmakla birlikte kişiler arasında sınıfsal ayırım içermediği açıktır:

Bizde üstün değil kimseden kimse

Bizde ağlayana gülmez hiç kimse (Nizamî, 2004, s. 180).

Bu düşüncenin uzantılarında mesleki sınıflar olup olmaması bir yana burada bir yönüyle komüniteryen bir eşitlik olduğu savunulabilir. Zira Platon ve Fârâbî'de sınıfsal ayrımlar oldukça nettir. Hem Platon'da hem de Fârâbî'de vücut ve toplum arasında paralellik kurarak yönetici sınıf ve bir yönüyle orta ve alt sınıflar diye üç tabaka ayırımı yapılmaktadır (Fârâbî, 2004, s. 91; Platon, 1995, ss. 78–107).

Nizamî'nin ideal şehrinde tartışmasız bir güven ortamı mevcuttur. Bunu şu ifadelerle dile getirir: insanlarımız hırsızlık yapmadığı için kapılarımızda kilit, bahçelerimizde bekçi, sürülerimizin yanında çoban bulunmaz. Bunun bir karşılığı olarak da Nizamî, kâmil şehrin bir anlamda İlahi bir güçle korunduğunu ifade eder. Eğer bir yabancı bunu yaparsa tam kalbine bir ok saplanır, olduğu yerde ölür. Vahşi hayvanlar bile sürülerimize bir zarar vermek isterse hemen geberip giderler. Bizler tohumu tarlaya eker ve bir de hasat zamanı oraya uğrarız. Bütün işlerimizde Allah'a tevekkül ettiğimiz için tarlalarımız da bire yedi yüz ürün verirler (Nizamî, 2004, s. 180–181). İlahi değerlerin yerleşik olduğu kâmil şehirde bunun karşılığında da ilahi bir gücün desteği olduğu görülür. Bu anlamda Nizamî, İslami değerler ile toplumsal ahlakı bütünleştiren bir kent tasarımına gitmektedir.

Toplumsal düzeni sağlayan diğer değerleri ise şu şekilde betimlemektedir: bizlerden hiç kimse ispiyonculuk etmez, başkasının kusuruna ise göz yumarız. Hiç kimseyi kötü yola çekmez, araya fitne sokmaz, kan dökmeyiz. Birisini öfkeli, sinirli görürsek ona yalnız öğütlerimizle yar-

dım ederiz. Acısı olanın acısını paylaşır, mutlu birisiyle seviniriz (Nizamî, 2004, s. 181).

Nizamî'nin ideal düzenindeki ayırt edici olan şeylerden biri ise paranın bir değer taşıyor olmasıdır: Altının, gümüşün bizim için hiçbir değeri yok. Bu yüzden cimriliğin ne olduğunu bilmez, birisinden zorla hiçbir şey almayız (Nizamî, 2004, s. 181). Böylesi bir ütopyanın komüniteryen olduğu rahatlıkla düşünülebilir. Bu yönüyle Nizamî'nin ideal devlet anlayışı Platon'un ve Fârâbî'nin ideal devletinden çok daha eşitlikçi bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Nizamî'nin kâmil kentinde halkın doğa sevgisi ve doğayla barışık oluşu da dikkat çekicidir. Gereksiz yere avlanmayız, ihtiyacımız olduğunda av hayvanları kendileri gelir ve biz de gerektiği kadar avlarız:

Bizden kaçmaz asla vahşi hayvanlar
Vermeyiz onlara eziyet, azar
İhtiyaç olursa kuş, ahu, ceylan
Kendileri gelip girer kapıdan
Avlamak istersek onları eğer
Avlarız ihtiyaç duyulan kadar
Gerek olmayanı bizler boş yere

Vurmamız, ziynettir onlar çöllere (Nizamî, 2004, s. 181).

Nizamî'nin İslami değerleri benimseyişinin önemli göstergelerinden biri kaza ve kader anlayışıdır. Kamil kentte insanlar, başlarına gelen musibetleri kazaya yorar ve lütuf sayarlar. Bu meyanda toplumda bütünsel ve oturmuş bir dini inancın olduğu görülmektedir (Nizamî, 2004, s. 182). Aynı doğrultuda kanaatkârlık da önemli bir erdem olarak görülür ve herkesin sahip olduğu bir değerdir: soframızda her türlü nimet bulunur ama hayvanlar gibi de yemeyiz:

Sofraya her türlü nimet koysalar

Biz yeriz gözümüz kalana kadar (Nizamî, 2004, s. 181).

Şehrimizde ancak yaşlılar ölür ve biz onlar için yas tutmayız. Çünkü bunun bir işe yaramadığını biliyoruz. Birisinin yüzüne karşı söylenmeyecek bir şeyi onun arkasından söylemez, hiç kimsenin işine karışmayız:

Kim nasıl geçinir konuşmayız biz
Kimsenin işine karışmayız biz
Bizler şükrederiz kismetimize

Razıyız kazadan ne gelse bize (Nizamî, 2004, ss. 181-182).

Bu değerler kâmil kentin halkı için vazgeçilmez niteliktedir. Bu nedenle bu yoldan ayrılan kişiler toplumdaki uzaklaştırılırlar. Ve hatta kişinin toplumdaki çıkarılmasının tek ölçütü de doğruluktan sapmaktır. Nizamî bunu şu şekilde dile getirmektedir: Aramızda yaşayacak kişi de bizim gibi doğru, temiz ve kanaatkâr olmalıdır. Bu yoldan sapan birisini içimizde barındırmaz, hemen kovarız (Nizamî, 2004, s. 182).

Bu şehirde gördükleri ve duydukları İskender'i öylesine şaşırtıyor ki artık dünyayı dolaşmaktan vazgeçiyor:

Doğru yaşam yolu bu ise eğer
İnsan bunlar ise, ya kimiz bizler
Hak bizi göndermiş çöle, denize
Kastı göstermekmiş bunları bize

O zamana kadar İskender böyle bir şeyi ne duymuş ne de bir kitapta okumuştur. Gittiği her yere düzen, adalet götürün İskender hayatı boyunca aradığı şeyin bu olduğunu anlar ve şehir halkına hazineler bağışlayarak vatanına doğru yol alır (Nizamî, 2004, s. 182).

Nizamî'nin oluşturduğu kâmil kent düşüncesi yukarıda belirtildiği üzere, Platon ve Fârâbî'yi takip eden bir çizgide tasarlanmış olmakla birlikte onların ütopyasından oldukça farklılaşan özellikler sergilemektedir. Bunların en başında sınıf ayrımının olmaması gelmektedir. Kendi çağının düşünce biçimini tamamıyla aşan bu anlayış ancak 20. yüzyılda geçerlilik kazanmış bir anlayış tarzıdır. Onun tahayyülünde insanlar tartışmasız eşittir ve insanlar arasındaki temel ölçüt sadece değerlerdir. Bu anlamda Nizamî'de üst düzeyde bir ütopyist optimizm olduğu dikkat çekmektedir. Dile getirdiği ahlaki düşünce Sokratik ahlak ile İslami ahlakın bir tür uzlaşımıdır (Nizamî, 2004, ss. 125-29).

Nizamî'nin ütopyasında bu eşitlik vurgusunun beraberinde getirdiği özel yönlerden biri toplumsal kimlik vurgusudur. Kişiler arasında hiçbir

ayırım olmadığı gibi mal ve mülkiyet eşit olduğu için bir anlamda "ben"lik tamamıyla terk edilmiş ve bunun yerine "biz" anlayışı yerleşmiştir. Bu yaklaşımın net bir komüniteryen algı olduğu rahatlıkla savunulabilir. Nizamî'nin kâmil kenti bu noktada klasik ütopyaçı anlayışı benimsemiştir. Onun devletinde de Platoncu doğrultuda kişisel mutluluk toplumsal mutluluğa bağlıdır. Bu doğrultuda sürekli olarak 'ben' yerine 'biz' ifadesi kullanılır. Benlik ve toplumsal bağ arasında Nizamî, ütöplast optimizmini yansıtan bir şekilde tartışmasız bir bütünleştirmeye gitmektedir.³

Nizamî'nin ideal kentinde ayrımlar ve tanımlamalar pek yapılmış değildir. Bununla birlikte bazı ipuçları sunulmaktadır. Sözelimi bu ülkede herhangi bir silahlı güç ve korunma gerekliliği yoktur. Nizamî Tanrısal gücün iyi bir toplumu koruyacağı kanaatindedir. Bu da onun büyük çapta evrenselci bir anlayış taşıdığını göstermektedir. Onun toplumunda her hangi bir kaygı ve korkunun olmaması ise ahlaka verdiği değeri göstermektedir. Zira ahlaki üstünlük kendiliğinden her şeyin güvencesi olacaktır.

Nizamî'yi ütöplast gelenekten ayıran önemli noktalardan birisi ise doğa vurgusudur. İnsanlar onun oluşturduğu toplumsal düzende çok açık bir biçimde doğa ile bütünlük içerisindedirler. Ütopyaların neredeyse hiç birinde bu tür bir tema yoktur. Ütopik tasarımların büyük bir kesiminde insan, doğayı dönüştüren ve onu işlevsel kılan bir şekilde doğadan net bir kopuş içindeyken Nizamî'nin ütopyasında insan doğa varlığı olarak, doğanın bir parçası olarak yaşamaktadır. Bu düşüncenin fantastik bir boyut aldığı bile görülür. Zira hayvanlar da insanlarla ilişkilerinde onlara tam bir boyun eğmişlik göstermektedirler.

Nizamî'nin ütopyasında, diğer ütopyalardan oldukça farklılaşan bir başka yön ise Doğu düşünce ve değerlerinin veya daha sınırlı bir ifadeyle İslami değerlerin yansımış olmasıdır. Batı düşünce geleneğindeki ka-

³ Ben ve Biz kavramının ütopyalar için tartışmalı değişken durumunu en iyi yansıtan Ütopya/distopya Zamyatin'in Biz adlı eseridir. Bkz. Yevgeni İvanoviç Zamyatin (2011), *Biz*, (Çev. Füsun Tülek), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

tegorik düşünme biçimi yerine Nizamî'nin ütopyasında daha bütünlüklü bir algı göze çarpmaktadır. Zaten bunun bir yansıması olarak doğa ile önemli bir bağ kurulmaktadır. Bu yolla Nizamî'nin Fârâbî ütopyacılığın-
dan daha net bir şekilde Doğu düşüncesini yansıttığı savunulabilir. Onun düşünce ve fikirleri kalıplarına sığmayan yaklaşımı da çoğunlukla bunun bir yansımasıdır. Fârâbî ile benzer bir şekilde İslami değerler vurgusu Nizamî'nin ütopyasında oldukça ağır basmaktadır. Bu nedenle onun ütopyasının İslami bir karakter taşıdığı savunulabilir.

Sonuç olarak Azerbaycan Edebiyatının ve düşünce tarihinin en önemli temsilcilerinden biri olan Genceli Nizamî'nin oluşturduğu ütopya, yaşadığı çağın hakim görüş ve anlayışlarını aşan yönleriyle dikkat çekmektedir. Nizamî, felsefi tezleri itibariyle çağın diğer İslam filozofları gibi İslam ve felsefe arasında bir uzlaşmaya gitmektedir. Bu, onun Fârâbî gibi hakikat yolunun tek olduğu düşüncesinde olduğunu bize göstermektedir. Nizamî, oluşturduğu ütopya ile bir toplumun nasıl mükemmel olabileceğini ortaya koyarken bir yandan da çağın politikacılarına da mesajlar vermektedir. Bu noktada en çok göze çarpan mesaj ise kesinlikle ahlaki değerlere ilişkin duyarlılıktır. Onun genel düşüncesinde doğruluk, ölçülük ve kanaatkârlık gibi erdemler oldukça öne çıkmaktadır. Bu değerlerle kişilerin kâmil bir toplum oluşturabileceğini ve böylesi bir kâmil toplumun da kâmil bireyler yetiştireceğini ileri süren Nizamî, 12. yüzyıldan günümüz toplumsal yaşamı için de önemli mesajlar vermektedir.

KAYNAKÇA

- Azerbaycan Edebiyatı Tarihi (1960), C.1, Bakü: Azərneşr
Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi.
Cilt.1, (1993). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
Farabi (2004), *İdeal Devlet*, (Çev. Ahmet Arslan), Ankara: Vadi Yayınları.
Karayev Y. (1999). Belli başlı dönemleri ve zirve şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı. İstanbul: Ötüken,
Nizami, Gencevi (2004). *İskendername. İkbâlname*, (Azerbaycan Türkçesine Çev.: Mikayıl Rzaquluzade) Bakü: Lider Neşriyat.

- Platon (1995), *Devlet*, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Quluzade, Z. (2004). "Kamillik Zirvesi". *İskendername. İkbalname* içinde. Bakü: Lider Neşriyat. ss. 5-15.
- Resulzade, M.E. (1951). Büyük Azerbaycan Şairi Nizamî Gencevî. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Zamyatin, Y.İ. (2011), *Biz*, (Çev. Füsün Tülek), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Prof. Dr. Ahmet Nahmedov: 27.07.1957 tarihinde Bakü-Azerbaycan'da doğdu. 1975-1980 yıllarında St.Petersburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Türk Filolojisi Bölümünde Lisans eğitimi gördü. 1980-1992 yılları arasında Azerbaycan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsünde çalıştı. 1985 yılında burada Doktora eğitimini tamamladı. 1992-1993 yıllarında Azerbaycan'ın Ankara Büyükelçiliğinde diplomatik görevde bulundu. 1994-2006 yılları arasında Muğla Üniversitesinde, 2006 yılından şimdiye kadar Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Türk Dili, Türk Edebiyatı ve Türk Kültürü üzerine Türkiye, Rusya, ABD, Azerbaycan'da yayımlanmış 50'nin üzerinde bilimsel makale ve kitabı bulunmaktadır. Evli ve iki çocukludur.

E-mail: anahmedov@adu.edu.tr

Arş. Gör. Tuncay Saygın: Lisans eğitimini Atatürk Üniversitesi'nde, yüksek lisans eğitimini ise Muğla Üniversitesi'nde tamamladı. Halen Adnan Menderes Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. Marksizm, Çağdaş Kıta Avrupası Felsefesi ve Türk Düşüncesi alanlarında çalışmaktadır.

E-mail: tuncaysaygin@yahoo.com